СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ЖІНКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ДОКТРИНИ ПРАВА

ЛОЩИХІН Олександр Миколайович - Державний податковий університет, доктор юридичних наук, професор професор кафедри теоретико-правових дисциплін,
ORCID https://orcid.org/0000-0001-9689-1650
СТАРОСТЮК Алла Вікторівна - Державний податковий університет, кандидат юридичних наук, доцент доцент кафедри теоретико-правових дисциплін,
ORCID: ID 0000-0002-9750-7961
ФРАНЦУЗ Анатолій Йосипович - Університет «КРОК», доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи
ORCID https://orcid.org/ 0000-0003-2861-1252
УДК 340.11
DOI 10.32782/NP.2022.4.28

У статті розглядаються питання соціальної цінності жінки в контексті розвитку доктрини права. Наголошується, що з'ясування сутності соціальної цінності жінки нерозривно пов'язано з існуючими теоретичними підходами праворозуміння, які відіграють важливу роль в процесі визначення подальших шляхів удосконалення законодавства, нормативного закріплення форм участі жіноцтва у функціонуванні громадянського суспільства та розбудові правової держави. Підкреслюється, що на різних історичних етапах свого існування позитивістський тип праворозуміння був представлений, по-перше, у формі жорсткого позитивізму, який передбачав тотальний контроль держави над суспільством та повне нехтування правами і свободами людини; по-друге - м'якого позитивізму, особливістю якого було формальне визнання прав та свобод людини та включення в нього деяких ідей природного права; по-третє - конвергенції юридичного позитивізму і теорії природного права, що створює сприятливі умови для розвитку правової системи України, активної участі жіноцтва у процесі розбудови державно-правових інституцій та життєдіяльності суспільства в цілому.

Ключові слова: право; соціальна та правова цінність; людина; жінка; гендер; судові органи; органи юстиції

Постановка проблеми

Сучасний період розвитку незалежної Української держави передбачає необхідність існування ефективного механізму взаємодії між особою, громадянським суспільством та державою. В зв'язку з цим посилюється увага до питання визначення соціальної цінності жінки в умовах демократичного розвитку України та її активної участі в різноманітних сферах суспільного життя.

Не маючи на меті комплексне висвітлення питання соціальної цінності жінки в контексті всіх існуючих підходів праворозуміння, зосередимо свою увагу на доктрині права, яка протягом тривалого періоду часу значною мірою визначала сутність уявлень про місце і роль людини в суспільному житті в цілому та створювала підгрунття для розуміння соціальної цінності жінки зокрема – юридичному позитивізмі, а також на особливостях його трансформації в процесі історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасним теоретичним підгрунттям розкриття сутності соціальної цінності жінки в контексті розвитку доктрини права є наукові праці таких вчених як В.С. Бігун, С.В. Бобровник, П.П. Гайденко, К.В. Горобець, В.В. Дудченко, А.А. Козловський, А. Коло-

дій, М.І. Козюбра, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабінович, В.М. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.. Водночас проблема дослідження соціальної цінності жінки в Україні не втрачає своєї актуальності та потребує комплексного дослідження в контексті розвитку доктрини права.

Постановка завдання

Метою даного дослідження є з'ясування сутності соціальної цінності жінки в Україні в контексті розвитку доктрини права.

Виклад основного матеріалу

Розбудова України як правової та соціальної держави передбачає посилення ролі жінки в суспільному житті, забезпечення її активної участі в сучасних правотворчих та державотворчих процесах. Особливої ваги зазначена проблематика набуває в контексті необхідності забезпечення гендерної рівності, збереження національно-культурної ідентичності, впровадження європейських цінностей та стандартів у всі сфери життя суспільства.

Варто зазначити, що зростання уваги до питань соціальної цінності жінки обумовлено хоча б тим, що «жіночий досвід охоплює все, що належить до сфери людського; жінки поділяють – і завжди поділяли – світ нарівні з чоловіками у тому сенсі, що як мінімум половина досвіду людства належить жінкам. ... Жінки завжди творили історію такою ж мірою, як і чоловіки, а не просто «робили свій внесок» у неї, але вони не знали, що вони створили та не мали інструментів для інтерпретації власного досвіду. Особливість нинішнього моменту полягає в тому, що жінки заявляють про свої повні права на власне минуле та виробляють засоби, щоб його інтерпретувати»[1].

Звертаючись до історичного минулого, значущим для нашого дослідження є розуміння соціальної цінності жінки, яке було властиве радянському суспільству. Радянська жінка розглядалася владою як «могутній екстенсивний трудовий ресурс, який був мобілізований державою для виконання різнопланових завдань. Жінкам для повноцінної реалізації на рівні з чоловіками пропонувалися різноманітні рольові моделі, проте в реальності лише обмежена кількість жінок могла ними скористатися. Попри явні виконувані рольові моделі згідно стереотипів «жінка-трудівниця», «жінка-мати» тощо можна спостерігати зовсім відмінні стратегії виживання і моделювання поведінки, залежно від того, до якої суспільної верстви належала жінка, або ж яке мала місце в рамках соціальної стратифікації»[2, с.172].

Запропоновані державою рольові моделі поведінки радянської жінки були повністю співзвучні з домінуючим на той час напрямком конструювання «радянської людини», а питання соціальної цінності жінки в УРСР не були предметом дослідження науковців. За таких умов вести мову про соціальну цінність жінки в радянській Україні можна лише з позицій характеристики загального становища людини в УРСР.

Ватро зауважити, що в середині 1930-років у колишньому СРСР було зроблено висновок про успішне вирішення жіночого питання, а дослідження стану законодавчого забезпечення прав жінки в УРСР в 1930-х-1950-х рр. та його реалізація не здійснювалися взагалі. Радянські дослідники спрямовували свої зусилля лише на розкриття досягнень у жінок у розвитку народного господарства, участі їх у політичному та культурному житті суспільства [3].

Розвиток уявлень про соціальну цінність жінки в УРСР був нерозривно пов'язаний з довготривалим домінуванням позитивістського типу праворозуміння, який негативно позначився на якості законодавства, визначенні місця та ролі людини в житті держави і суспільства, усвідомленні соціальної цінності жінки зокрема.

Варто зазначити, що «у тоталітарних режимах першої половини XX століття (фашистська Німеччина, СРСР тощо) позитивізм став підгрунттям для виключення з правничої науки будь-яких міркувань про відповідність права моралі та правам людини. Тогочасний позитивізм, який ще отримав назву «жорсткий позитивізм», пропагував ідею того, що будь-який за змістом закон, ухвалений уповноваженими органами держави, є правом. І що людям слід підкорятися праву просто з огляду на його властивості та державний примус, який

здійснюється на підставі самих норм права. Прихильники жорсткого позитивізму підтримували тезу про те, що зміст норм закону неможливо критикувати з точки зору відповідності його нормам моралі або ідеї невідчужуваних та природних прав людини. Звісно ж, у такому вигляді юридичний позитивізм надавав особам, що перебували при владі, можливість юридичного обґрунтування масових порушень державою прав людини шляхом ухвалення та втілення у життя антигуманних законів» [4, с.110-111].

Яскравим прикладом реалізації ідей жорсткого позитивізму та антиправових законів є насильницьке проведення колективізації сільського господарства в кінці 20-х – 1933рр. XX століття і як наслідок - посилення акцій селянського опору в Україні, в яких активну роль відігравали також і жінки [5].

Репресивність державного механізму, яка проявлялася в придушенні будь-якого опору зі сторони населення була підтвердженням панування права сили. В історико-філософському трактаті колишнього співробітника АН УРСР Юрія Бадзьо «Право жити» ми знаходимо аналіз сутності національної політики радянської влади, наслідком якої було формування у жителів республіки відчуття повної залежності від влади, невпевненості у завтрашньому дні, безініціативності, морального спустошення тощо [6, с.180-184].

Подальший історичний розвиток подій характеризувався розвінчанням на XX з'їзді КПРС культу особи Й. Сталіна та накопичення критичного матеріалу щодо аналізу економічних, політичних і соціальних процесів першої половини XX століття, визначення їх впливу на соціальне становище людини. Однак, що стосується досліджуваної нами проблематики, то увага науковців була привернута в основному до питань нормативно-правового регулювання сімейних відносин [7]. Питання соціальної цінності жінки не були предметом спеціального наукового дослідження і розглядалися лише під кутом зору рівня трудової активності, трудового внеску жіноцтва у вирішення поставлених державою завдань.

Особливістю правового статусу жінки в зазначений період було те, що «радянська влада формально надала жінці всю повноту юридичних прав, заборонивши водночас діяльність незалежних жіночих організацій. Натомість при органах влади було створено жінвідділи, завдання яких полягало в тому, щоб викувати з жіночих трудових ресурсів армію робітниць і селянок, а це мало своїм наслідком зникнення особистості, нівелювання соціокультурних відмінностей між чоловіком та жінкою»[8 с. 144].

Виникнення у середині XX століття модернізованого типу праворозуміння – «м'якого позитивізму», який містив деякі ідеї природного права, спричинило поступовий процес переосмислення негативного досвіду радянського будівництва та його впливу на правовий статус жінки, визначення її ролі в суспільному житті.

Виходячи з системи вимог природного права зазначимо, що базовим принципом природного права є принцип невід'ємності природних прав людини. Його сутність полягає в усвідомленні і визнанні основних потреб та інтересів людини, без задоволення яких її життя як соціального і цивілізованого суб'єкта було б неможливе. В зв'язку з цим, прогресивна роль м'якого позитивізму полягає в тому, що він визнає пріоритет прав людини над інтересами держави, а ідеї рівності та справедливості наповнюють його зміст новою сутністю.

Маючи об'єктивний характер, принципи природного права вказують на непорушні заборони і безумовні цінності, які розглядаються як стратегічний напрямок розвитку демократичної та правової держави. Це підтверджує ту істину, що людина не може жити у світі, де все відносно і базується лише на договірній основі. Домовленості можуть бути самими різноманітними, відповідати незліченній кількості критеріїв, ситуаціям і обставинам. Саме це є властиве для позитивного права але не права природного. В цьому й полягає головна відмінність природного права від позитивного, що діє в суспільстві [9, с.357].

Історія розвитку людської цивілізації знала немало періодів, коли природні права людини порушувалися, а сама людина не виступала в якості соціальної цінності, що породжувало і виправдовувало боротьбу

громадян з державою за відновлення своїх прав. Це в повній мірі відноситься і до актуалізації жіночого питання. В цьому контексті варто зазначити, що «практична значущість легальності державної влади миттєво втрачається одразу після виявлення та розголосу факту чи фактів порушення нею імперативу людських прав»[10,с. 161].

В сучасних умовах розвитку вітчизняної загальнотеоретичної юридичної науки спостерігається процес конвергенції юридичного позитивізму і теорії природного права, що знаходить своє відображення як на рівні функціонування правової системи суспільства в цілому, так і на рівні її нормативної підсистеми зокрема. Мова йде про необхідність якісних характеристик розвитку законодавства та його відповідність міжнародним стандартам прав людини.

«Інтегруючись у світове співтовариство, Україна ратифікувала міжнародні акти, спрямовані на ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (Конвенцію ООН «Про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок»)»[11, с.144]. Однак, як свідчать результати опитування проведеного 21-25 лютого 2020 року майже 40% опитаних українців переконані, що жінок замало представлено у політиці, 30-35% - вважають, що їх недостатньо в правоохоронних органах та науці, 26% - в армії, 19% - в бізнесі [12].

На сьогоднішній день в Україні існує велика кількість нормативно-правововых актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей як чоловіків, так і жінок у різних сферах суспільного життя. Однак робота в цьому напрямку потребує ще значних зусиль щодо удосконалення законодавства (усунення положень декларативного характеру, ліквідації існуючих прогалин тощо).

Підтвердженням соціальної цінності української жінки сьогодні є її значний внесок в здобуття перемоги України у війні з Російською Федерацією. Як повідомила заступник міністра оборони Г. Маляр після зустрічі з командою радників із гендерних питань ЗСУ у Збройних силах України проходять службу понад 42 тисячі жінок, а 18 тисяч жінок займають цивільні посади [13]. Ризикуючи власним життям, українські жінки сьогодні поряд з чоловіками стали на захист своєї Батьківщини, невід'ємного природного права людини на життя, свободу і справедливість.

Висновки

Таким чином, досліджуючи питання соціальної цінності жінки наголошуємо на необхідності усвідомлення того, що питання соціальної цінності жінки мають досліджуватися в контексті існуючих теоретичних підходів праворозуміння, які відіграють важливу роль в процесі визначення подальших шляхів розвитку законодавства, нормативного закріплення форм участі жіноцтва у функціонуванні громадянського суспільства та розбудові правової держави.

Література

1. Lerner G. The majority finds its past Current History.1976. No70 (416). P.231 193.

2. Смольніцька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика. Електронний ресурс: http://dspace.nbuv.gov.ua (дата звернення: 05.05.2023).

3. Земзюліна Н.І. Соціально-правовий статус жінки в радянському селі в 1920-х – 1930-х рр.: історіографічний огляд. С.63. Електронний ресурс:

http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58913/17-Zemzyulina.pdf?sequence=1 (дата звернення: 05.05.2023).

4. Загальна теорія права. Академічний курс: підруч. Для студ.-юристів / за ред. д-ра юрид. наук, проф. С.В.Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С.110-111.

5. Бем Н.В. Політичні настрої українського селянства в умовах суцільної колективізації сільського господарства (кінець 20-х – 1933рр.): Автореф. дис. к.і.н. К. 2004.

6. Бадзьо Ю.В. Право жити: Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму. Київ: Таксон, 1996. С.180-184.

7. Маслов В.Ф., Подопригора З.А., Пушкин А.А. Действующее законодательство о браке и семье. Под ред. проф. А.А. Пушкина. Изд. 2-е, испр. и доп. Харьков. Вища школа, 1974.

8. Гришко В., Лівчук С. Істричні передумови формування гендерної нерівності у суспільстві. Підприємництво, господарство і

право. №2. 2019.С. 144. Електронний ресурс: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/28.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

9.Бачинін В.А., Панов М.І. Філософія права: підручник. К. Ін. Юре. 2002. С.357.

10. Джунь В. Аксіологічна оцінка людини, її гідності та природних прав у науці конституційного права України. Право України. 2015. №9. С.161.

11. Гришко В., Лівчук С. Істричні передумови формування гендерної нерівності у суспільстві. Підприємництво, господарство і право. №2. 2019. С. 144. Електронний ресурс: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/28.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

12. Роль жінок в українському суспільстві: результати соціологічного опитування. Електронний ресурс: https://poglyad.tv/chy-dostatnya-rol-zhinok-v-ukrayinskomu-suspilstvi-sotsiologichne-opytuvannya-article (дата звернення: 05.05.2023).

13. У Міноборони розповіли скільки жінок служить в українській армії.

Електронний ресурс: https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/novyna/bezpeka/minoborony-rozpovily-skilky-zhinok-sluzhat-ukrayinskij-armiyi (дата звернення: 05.05.2023).

SUMMARY

The article examines the issues of social value of women in the context of the development of the doctrine of law. The author emphasizes that clarification of the essence of the social value of women is inextricably linked to the existing theoretical approaches to understanding law, which play an important role in determining further ways to improve legislation, and regulatory consolidation of the forms of women's participation in the functioning of civil society and the development of the rule of law. The author emphasizes that at different historical stages of its existence, the positivist type of legal understanding was presented, firstly, in the form of hard positivism, which provided for total control of the State over society and complete disregard for human rights and freedoms; secondly, in the form of soft positivism, which was characterized by formal recognition of human rights and freedoms and inclusion of some ideas of natural law; thirdly, in the form of convergence of legal positivism and natural law theory, which creates favorable conditions for the development of the legal system of Ukraine.

Keywords: law; social and legal value; human; woman; gender; judiciary; justice system